

Cevat Özkaya ile *İslamcılığın Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine*

İNSİCAM

Cevat Özkaya, 1954 yılında Samsun Çarşamba'da doğdu. Perşembe Öğretmen Okulu'ndan mezun oldu. 1974 yılında Türkçe Eğitim Enstitüsü'nden mezun oldu. Birkaç ay Trabzon Öğretmen Okulu'nda öğretmenlik yaptı. Pınar dergisi yazı işleri müdürlüğü yaptı. 1976 yılında basın hayatına atıldı. 1978 yılında kapattığı Pınar dergisini 1980'li yıllarda Pınar Yayınları olarak yeniden kurdu. O günden bu güne yayıncılık ve vakıf işleriyle uğraşıyor.

S: Siz İslamcılığı nasıl tanımlıyorsunuz?

İslamcılık 19. yüzyıl ortalarında ortaya çıkmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecine girmesiyle beraber nasıl devleti kurtarabiliriz zihniyeti ile yani Türkçülük, İslamcılık, Osmanlıcılık gibi düşüncelerle ortaya koyulmuş. En azından bizim coğrafyamızda, Mısır'da Cemaleddin Afgani ile birlikte İslam'ı bütün unsurlarıyla beraber yaşatmaya çalışmış, Said Halim Paşa ile İslamcılarının önemlilerinden biridir ve onun tabiriyle İslamcılık inanış, ahlak, yaşayış ve siyasete ait esaslarının tam olarak uygulanmasıdır diyelim. Türkiye'deki İslami hareketlerin İslami akımların hepsini bu İslamcılık düşüncesi etkilemiştir. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu şöyle ya da böyle bir şekilde devletin resmî ideolojisiydi. Fakat cumhuriyete geçildiğinde devlet katından İslam'ın sürülmeye başladığı bir dönem yaşandı. Fakat 1950'li yıllardan sonra İslam'ın düşünsel anlamda, fikirsel anlamda eylemler yapan, hareketler meydana getiren bir fikir akımı olarak İslamcılık, Türkiye'nin daha sonra da siyasal hayatına dâhil olan bir düşünce, inanç şeklinde cereyan etti. Bizim de yayınevi olarak birçok yayınevi gibi yerimizi bu noktada yerimizi İslamcı düşünce içerisinde tayin ettik.

S: İslamcılık meselesine tarihsel bir bakış mümkün mü? Bu bağlamda İslamcılık neydi, ne olmaya doğru gidiyor? 19. yüzyılın İslamcı söylemlerine bakılarak İslamcılık üzerine bir dönem-selleştirme yapılabilir mi?

Dönemselleştirme yapabiliriz tabi. Başlangıç dönemi Osmanlı devletini nasıl kurtabiliriz sorusu üzerine teşekkül edildi. Nihayetinde Osmanlı bir hilafet devletiydi. En nihayetinde Osmanlı devleti üç kıtada yayılan büyük bir devletti. Müslümanların devletiydi, kurtarılması gerekirdi. Ama karar verici bir irade olarak evvela devletin yıkılışını durdurmak esastı. İslam'ın doğru anlaşılması ve İslam'dan sapmalar olduğu için devletimizi kaybettiğimizi ve bunun için bir nevi selefi İslam'ı ortaya getiren bir

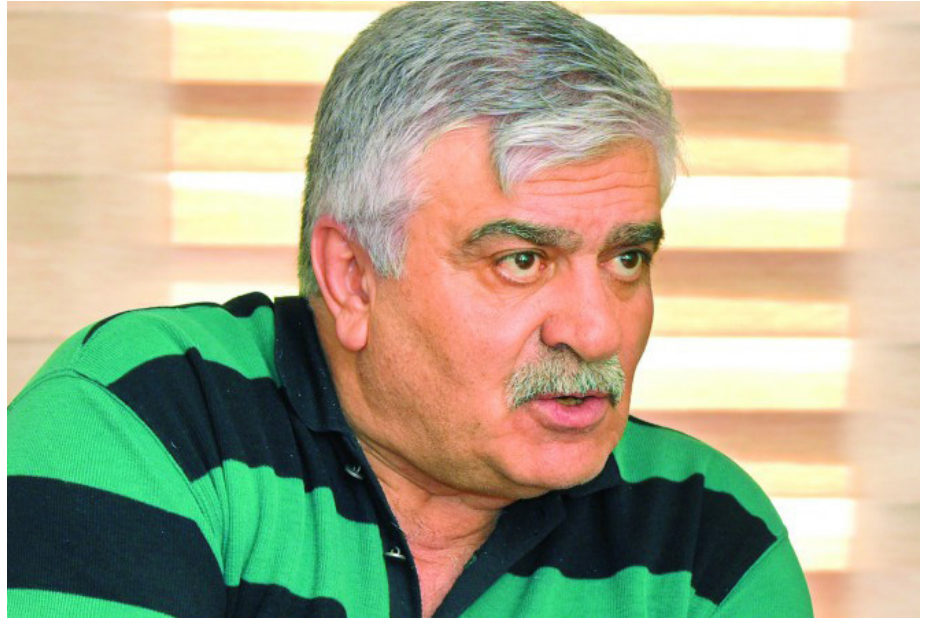
anlayış meydana geldi. Bu devlet yıkıldıktan sonra ikinci dönem İslamcılar denebilecek İslamcılar ise farklı bir devlet tasavvuru teşekkül etmeye çalıştılar. Bugün geldiğimiz nokta bir başka aşamamızdır. İlk dönem İslamcıların meselesi, düş-tüğümüz yerden kalkmak diye bir hikayeydi. Yani devletimizi kaybettik, bu devleti tekrar ihya etmeliyiz tarzında bir düşünce üzerine kuruluydu ve düşünde en nihayetinde bir siyasi iktidar nezdinde ortaya konuldu. Yani devleti ele geçirmenin bir yolu olarak siyaset yapmak meselesi gündeme geldi. Kendilerine birçok sorular sordular. İslam dünyası niye bu hale düştü? Nasıl kurtulabilir? Batı'nın üstünlüğünü sağlayan nedir? İslam'ın nasıl bir yönetim, iktisat ve hukuk öngördüğünü düşündüler sonraki dönemde. Hilafet, saltanat ve meşrutiyetin

dinle nasıl bir ilişkisinin bulunduğu, akıl-nakil ilişkisi gibi meseleleri en azından gündeme getirdiler. Bunlara esaslı bir cevap veremedilerse bile bunlar bir gündem oluşturdular. Asıl mesele olan şey, siyasal olarak bir mesele kat etmekte. Çünkü İslamcı entelektüeller, âlimler kamu hayatından bütünüyle dışlanmıştı. Bir kısmı üniversitelerde çalışarak kamu hayatındaki görevlerini devam ettirdiler ama bundan da yeterli verimi alamadılar. Bir kısmı da kendisini tümüyle kamu hayatından çekti. Böylelikle birinci dönem bir nevi fetret dönemi gibi bir dönemdir. İkinci dönem ise yine daha çok siyasalın ön planda olduğu ve artık bir devletin var olduğu ama bu devletin İslam ile bağlantısının kesildiğini varsayıp İslami bir devlet teşekkül etmek bağlamında hem düşünsel anlamda hem de fiilen birtakım hareketler meydana geldi. Bunların da İslam toplumlarında, İslam üzerinde, İslam bağlamında düşünsel olarak değerlendiren entelektüel insanların bir araya gelmesinde epeyce bir etkisi oldu. Fakat arzu edilen devleti ele geçirme ve devlet teşekkül etme maksadının da oluşmadığını görüyoruz.

S: 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi ile yaşanan toplumsal ve siyasi değişim, İslamcılık düşüncesinde ne gibi dönüşümlere alan açtı?

Adalet ve Kalkınma Partisi kendisini İslamcı bir siyasi hareket olarak ortaya koymadı. Koyabilir miydi? Öyle bir imkân da yoktu netice itibarıyla. Muhafazakâr demokrat bir hareket olarak ortaya koyuldu. Kadrolarında geçmiş dönemin İslamcılarından teşekkül eden katkılar oldu, Müslümanca birtakım davranışlar yapıldı, siyasetler ya-

pılmaya çalışıldı, netice itibariyle İslamcı tasavvurun nasıl bir toplum hayal ettiği, hayata hangi istikamette yön vermek istediği ile ilgili bir fiiliyatın ortaya koyulma ihtimali mümkün de değildi, ortaya da konulamadı da zaten. Bu en azından İslamcılarının bir devleti yönetebileceği özgüven meydana getirdi insanlarda. Bunu bu şekilde de düşünmek lazım. Fakat nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Batı modernitesinin ürettiği bir devlet şeklini hayata geçirmek için oluşturulmuş bir devlet. Elbette Türkiye'deki ahalinin devleti ama sonuç itibariyle hedefi Batı modernitesinin ulaştığı noktalara ulaşmak. Bu devletin bu noktalara ulaşmak için Müslüman insanların uğraşması bile o devletin İslami bir karakter taşıdığını göstermez. Çünkü netice itibariyle başkalarının ürettiği kavramlarla kendi düşüncenizi üretemezsiniz, kendi siyasal organizasyonunuzu kuramazsınız. Bugünkü geldiğimiz noktada İslamcılarının siyaset olarak bir yere geldiklerini görmemize rağmen düşünsel anlamda ve ahlaki anlamda ciddi sorunlarının olduğunu ve siyaseten belli bir yere gelmişliğin altının yeteri kadar dolu olmadığını görüyoruz. Bugünün İslamcılarının ciddiyle üzerinde durulması gereken mesele inançlarının, inandıkları dinin kavramlarıyla düşünebilmek ve o kavramlarla bir düşünce ortaya koyabilmek ve o kavramlarla sadece kendi bölgelelerine değil kendi bölgelerinden başlayarak tüm dünya çevrelerine bir düşünce üretebilmek en önemli sorunlardan biri olarak ortada duruyor. Tabi ki ahlaki bir diğer önemli sorun, ahlakın bizde anlamı daraltılmış bir kavram olarak ortaya çıkmasıdır. Haram olan birkaç davranışı yapmadığınız zaman ahlaklı insan oluyorsunuz. Elbette haram olan bir şeyi yapmayacaksınız

ama ahlak netice itibariyle hayatın a'dan başlayıp z'ye kadar devam eden bütün bölümlerini ilgilendiren bir şeydir. Rasulullah'ın güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilmesinden bahsedilir hep. İslam şeriatı Allah'ın gönderdiği dinlerin son noktasıdır. Dini tamamlamakla ahlakı tamamlamak eş değer noktadadır. Dolayısıyla ahlakı kişisel olarak kendi hayatımızda, insanlarla ilişkilerimizde, tabiatla ilişkilerimizde, dünyayla ilişkilerimizde ahlaki fonksiyonu hayata geçirmek önemli meselelerimizden biri olmak zorundadır.

Bir de dünyadaki sorunun kaynağı mahiyetinde olan bir medeniyetin bir düşünce tarzının ürettiği kavramları farklı bir renge boyayarak farklı bir netice beklemememiz sorunludur. Mesela İslam akletmek denen bir şeyden bahsediyor. Akıl dediğimiz şey nereden besleniyorsa ona göre varlığını devam ettiren, ona göre üretim yapan bir şeydir. Yani "Taoist akıl" vardır, "Kartezyen akıl" vardır, zira akıl cevheri kendinden müteşekkil, kendi kendine var olan bir şey değil dışarıyla bağlantılı olarak var olan bir şeydir. O zaman Müslüman entelektüel-

ler olarak İslam'dan beslenen bir akılla kavram üretmek ve bu kavramlar istikametinde düşünmeyi gerçekleştiremezsek, nihayet birtakım şekil şartları meydana gelmiş İslami bir şeyler yapabiliriz ama İslam'ın kurtarıcı nefesini hayata üfleyebilmek konusunda son derece sıkıntılı bir pozisyonda kalırız. Hayatı İslamlaştırmaktan ziyade, kendimiz o kavramların peşine takılıp gitme ihtimaliyle karşı karşıya kalırız. Bugün bir miktar karşılaştığımız sorun budur. Yani hep dün birtakım şeyleri beraber yaptığımız arkadaşları ters istikamette gördüğümüz zaman bunu sadece o arkadaşların ahlaksızlığına vermek lazım. O arkadaşların ahlaki ve iradi zayıflığına vermemek lazım. Eğer kendinizi kendi inancınızın düşünsel kavramlarıyla bakmadığınız zaman mevcut düzeni kurulu hayatın sizi kendi kavramlarıyla içine çekmesi normla bir şeydir. Mevcut hayata direnmek ve yeni bir şeyler söyleyerek daha adilane daha yaşanabilir bir dünya oluşturabilmek için İslam'dan kaynaklanan yeni bir düşünce öğretmek en önemli sorunlarımızdan biridir diye düşünüyorum.

S: İslamcılığın milliyetçilik ve muhafazakârlık düşünceleri ile yakınlaştığına dair eleştiriler hakkında neler söylersiniz?

Eleştirilerin haklı olduğu yerler var. Bazen insanların mensup oldukları milletleri sevmeleri tabii bir şeydir. Ama haklılık ve adilane bir düşünceyi bu benim milletimden dir mantığına götürmek bir nevi bahsettiğiniz anlamda bir milliyetçiliktir. Bunu ırka bağlantılı bir şey olarak görürsek bu sıkıntılı bir şey olur. Nitekim bu sıkıntıyı milletler olarak da yaşıyoruz. Hak üzerine inşa edilen bir dünya teşekkül etmekle sorumluyuz. Muhafazakârlık neyi muhafaza ettiğinizle doğru orantılı bir şeydir. Diyelim ki eski geleneklerimizi muhafaza edeceğiz diyoruz. Geleneklerimizin nesini muhafaza edeceğiz? Eskiden gelen zaman dışı gelenekleri bugün de yaşamamanın bir anlamı var mı? Peki, gelenekten tamamen bağımsız bir insanın da kimlik sorunu ortaya çıkmaz mı? Güzel bir söz vardır, der ki “Geleneği yaşatmak eskiyi çöpüyle bugüne taşımak değildir. İlk zamanki ateşin korunu alıp bu tarafa getirmektir. O koruları getirip buradaki ateşi yakabilmektir.”

Dolayısıyla elbette, geleneğimize sahip çıkıp bir kimlik sorunu meydana getirmemek gerekir. Dolayısıyla bizim yarınımızı da bugünümüzü daha insani hale getirecek daha İslami hale getirebilecek doğru yaşanmış bugünün doğru yaşanmış yarınlara zemin hazırlayacağı mukadder bir şeydir. Tartışma götürmez bir gerçektir. Bugünü doğru yaşayabilerseniz yarını da doğru yaşarsınız.

Bugünü doğru yaşatabilecek bir geleneğe ihtiyacımız var. Külü değil kuru oradan taşımak gerekir. Dolayısıyla muhafazakârlığımızın böyle bir muhafazakarlık olma gibi bir mecburiyeti var.

İnsanların yaşadığı dünya sorunsuz bir dünya olmaz. Bazı İslamcılar sanki İslam geldiği zaman dünyadaki sorunlarımız bitecekmiş gibi bir algısı var. Sorunlarımızın sıfırlanacağı bir dünya yok, aslolan var olan sorunlarımızın çözülmesine imkân tanıyan potansiyelimizin ortaya çıkmasıdır. Çözebiliyor muyuz sorunları diye bakmak lazım. Tefvik Fikret’in “insan melek olsa dünya cennet olurdu” diye bir sözü var. Hakikaten öyle bir durum. Ne insan melek ne dünya cennet. Arızaları olan eksiklikleri olan, imkânları olan ve inkâr etme potansiyeli olan bir varlığız. Bu varlığın olduğu bir dünyada yaşamak sorunlarla dolu bir dünyada yaşamak demektir. İnsanların böyle olduğu bir dünyada sorunlarımızı çözebilen bir yapı kurabilmenin önemli olduğunu düşünüyorum.

S: Türkiye’de İslamcılığın bittiğine dair sert eleştiriler, yorumlar var. Bu konuda ne söylemek istersiniz?

İslamcılık bitti demekle İslam bitti demek birbirine çok yakın şeyler. İslamcılığın biteceğini sanmıyorum. Çünkü İslam var ise hep topluma bir şeyler söyleyebilecek ve topluma bir şeyler yaptırabilecek bir din var demektir. Dolayısıyla İslamcılık da bunu bir nevi hayata kuşatan, ahlaktan ekonomiye ve ekonomiden sosyal hayata kadar hayatı kuşatan bir eylem ve düşünce tarzı olduğuna göre İslamcılığın ortadan kalkacağını düşünmek yanlıştır. Bundan sonraki süreçte daha sağlam, daha ayakları yere basan daha kavramlarını özümsemiş ve o kavramların ekseninde düşünce ve hareket geliştiren bir İslamcılığın olacağını düşünüyorum. Örneğin, bir yerde okumuştum dünyada bir merkez ülkeler

Dolayısıyla elbette, geleneğimize sahip çıkıp bir kimlik sorunu meydana getirmemek gerekir. Dolayısıyla bizim yarınımızı da bugünümüzü daha insani hale getirecek daha İslami hale getirebilecek doğru yaşanmış bugünün doğru yaşanmış yarınlara zemin hazırlayacağı mukadder bir şeydir. Tartışma götürmez bir gerçektir. Bugünü doğru yaşayabilerseniz yarını da doğru yaşarsınız.

İslamcılık bitti demekle İslam bitti demek birbirine çok yakın şeyler. İslamcılığın biteceğini sanmıyorum. Çünkü İslam var ise hep topluma bir şeyler söyleyebilecek ve topluma bir şeyler yaptırabilecek bir din var demektir. Dolayısıyla İslamcılık da bunu bir nevi hayata kuşatan, ahlaktan ekonomiye ve ekonomiden sosyal hayata kadar hayatı kuşatan bir eylem ve düşünce tarzı olduğuna göre İslamcılığın ortadan kalkacağını düşünmek yanlıştır.

var ABD gibi bir de merkeze entegre olmaya çalışan ülkeler ki bunlar Çin'den Japonya'ya kadar olanlar. Dolayısıyla bu merkeze entegre olmaya çalışan ülkeler dünyaya başka bir düşünce tarzı sunmuyorlar. Sadece Amerika'nın elinde olan gücün Çin'e doğru transfer edildiği bir dünya sunuyorlar. Üçüncüsü entegrasyonu pahalı olan kıta diyor, bu da Afrika, dünya sistemine entegre etmesi pahalı ve zor olan bir durum. Bugün artık Afrika da entegre edilmeye başlandı, dünya sistemine entegrasyonu başladığını görüyoruz. Oradan da dünyaya bir düşünce çıkmıyor tabi. Bir de entegre edilememiş boşluk geliyor. Bu da Kazakistan'dan başlayıp Orta Asya'ya yayılan boşluk. Niye entegre edilemiyor bu boşluk? Afrika'dan, Çin'den daha kabiliyetsiz oldukları için mi? Hayır. Söylediği şey şu, burada hukuku olan bir din var. Her hukuk bir düzen tasavvurudur. Fakat bu coğrafyada yaşayan insanlar böyle bir dinden yeteri kadar haberli değiller. Dindarlar, fakat dinin böyle bir hayatı kurabileceğine dair tasavvurları yeteri kadar gelişmiş değil. Bir gün bu gelişirse, dünyaya farklı bir yaşam tasavvuru öneren işler buradan çıkar diyor. Ben buna kesinlikle inanıyorum. Dünyaya hayatın daha başka yaşanabileceğini ortaya koyan şey budur. Adaletin giderek istisnai hale geldiği bir dünyada adaleti dağıtabilecek ve adaleti arayanların adaleti bulabileceği bir dünya tasavvur edebilmek hiçbir inancın harcı değildir diye düşünüyorum. Mesela bakın, bizim buna bir düşünce geliştiremememizle ilgili şöyle bir durum var, yoksulluk araştırmaları yapan bir araştırma kurumu, dünyadaki en zengin 40 kişinin dünyanın en fakir 4 milyar insanının toplam mal varlığına sahip bir mal varlığı olduğunu söylüyor. Şimdi böyle bir dün-

yada eğer Müslümanlık, bu dünyanın adilane olmadığını sloganik bir biçimde kalıp düşünsel düzeyde bunu ortaya koyamıyorsa burada bir sorun var demektir. Bunu da İslam'dan başka hiçbir şey ortaya koyamaz. İslamcılığın varlığını devam ettirecek insanlar ancak bunu yapabilmelidir. Eğer kamu hayatından, adaletten, hukuktan kopuk sadece şahsi anlamda birtakım ilişkilerimizin düzenlendiği bir Müslümanlık tasavvur ediliyorsa bu şahsi hayatımızın İslamcılıktan uzak olduğunu gösterir. Ben kendimi kurtarırım demekle olmuyor. Eğer bir bilginiz ve inancınız varsa ve o topluma söz söyleme imkânınız da bununla beraber var olduysa bu bilgiden inançtan sorumlusunuz. Bu sorumluluğu gerçekleştiremediğiniz sürece insan olarak bir kurtuluş bilinciniz de olmadığını bilmeniz lazım. İnsan olarak bir kurtuluş ümidimiz varsa bunun kaynağı sorumluluk duygusudur. Bu sorumlulukları üstlenerek yaşamak aşağı yukarı her Müslümanın yapması gereken bir şeydir.

İslamcılığın bitmesi bu anlamda Allah'ın dünyaya olan mesajının bittiği anlamına gelecek bir şeydir. Netice itibarıyla. Temas ettiğimiz insanlardan da sorumluyuz.

S: İslamcı düşüncenin geleceğinden ne var? Gençler İslamcılık düşüncesini ne kadar tanıyor?

Doğrusunu isterseniz bizim neslimiz gençlerle çok iyi diyalog kuramadı diyebiliriz. Yeterli diyalog kuramadık daha doğrusu. Ben mümkün olduğu kadar diyalog kurmaya çalışan insan olarak bununla alakalı bir sürü eksiklerimin olduğunu söyleyebilirim. Eskiye dönük ve nostaljik bir gelenek söylemini gençlerin bizden uzaklaşmasına sebep olduğunu düşünüyorum. Çünkü herkes kendi zamanını ya-

şıyor. Netice itibariyle bu zamanın gençleri de kendi zamanlarına ilişkin sıkıntılarla beraber yaşıyorlar. Eskiden bizim çok fazla sorgulamadığımız şeylerin bugün gençler tarafından sorgulandığını ve bu sorgulanmaya da gençler tarafından cevaplar üretilmeye çalışıldığını görüyorum. Bütün gençler böyledir demiyorum ama gençlerin çoğu zaten bu meselelerle aktif olarak ilgilenmediler. Herhangi bir inançla, ideoloji ve siyasal tasarımla ilgilenenlerin sayısı hep az olmuştur. 1970'lerde de azdı, 1980'lerde de azdı bu. 2023'lerde de az fark ettiyseniz. Ama bu az olanların kalitelerinin dünden daha az olduğunu görüyorum. Bu bağlamda İslamcı düşüncedeki gençlerin de daha iyi şeyler yapabileceklerine dair umudum var. Şu anda bizim neslimizin yapması gereken şey bu umudun yaygınlaşması, meyve verebilmesi için elimizde olan imkânları kullanarak bir iklim meydana getirmektir. Yoksa bundan elli sene önceki gençlik hikayesiyle bugünkü gençlik aleyhine söylem üretmek lüzumsuz, hatta zararlı bir nostalji üretmek demektir ki bunu asla yapmamamız gerektiğini düşünüyorum.

Bakın, Batı dünyasının kurucu filozoflar yerine uzmanlar yetiştirdiği bir dönem yaşıyoruz. Eğer dünyaya yeni bir şey söyleyen düşünce insanların ve filozoflarınız yoksa bu, çiçeğinizin solmaya başladığını gösteren bir hikâyledir. Bizim illa ki Batı'ya bağlı olarak değil ama hakikaten sıkıntı yaşayan bu dünyaya bakarak, bakıyorsunuz aileden insan ilişkilerine kadar birçok şeyin sadece tüketimle ilişkilendirildiği bir dünyada yaşıyoruz. Bu tüketim de ihtiyaca dönük bir tüketim değil, sadece yukarıdakilerin ihtiyaçlarını biriktirmeye yarayacak ve aşağıdakilerin sadece tüketmek için yaşadığı ve ideallerinin

giderek noksanlaştığı, idealleri fakirleşen bir dünyanın ortaya koyduğu bir tüketimdir. İslam üzerinden düşünce geliştiren neslin bu anlamda söyleyebileceği bir zaman olacak. İnsanların hem gönüllerini hem de zihinlerini ihya etmekle mümkün olabilecek bir İslamcılık düşüncesidir bu. Hiç eylemsel bir şey yapılmasın mı? Elbette, mesela Filistin düşüncesinde bu meseleyi unutturmayacak düşünceleri üretmek ne kadar önemliyse ölen insanlara karşı onların yanlarında olduğumuzu fiziki olarak da bildirmek önemli bir şeydir. Ama bu fiziki bildirim geçici bir şeydir, o güne ait bir şeydir. Devam edecek olan şey düşünsel üretimdir. Düşünsel olan meseleyi durdurmak esastır. Bugün İsrail, küçücük bir kara parçasında insanları çürümeye terk etmiştir. Çaresizlik o noktaya geldi ki insanlar çürümeyi değil ölmeyi tercih ettiler. Malesef bu dönemde İsrail'in içinden de sivil insanların öldüğü bir hikâye meydana geldi. Ama buna cinnet demesek de cinnete yakın bir çaresizlik hissine insanları iten ne? Bunun karşılığı büyük bir intikam duygusuyla insanları perişan etmek değildi ama Gazzeliler bu işe girerken bunun bu sonuçlarını da biliyorlardı. Dokunulmaz addedilen İsrail efsanesinin de bu noktada çizildiğini görmüş olduk. Umuyorum ki bugünün insanları bir şeyler yapacaklarsa bu hikâye üzerinden bir şeyler yapmak zorundalar.

Bakın, Batı dünyasının kurucu filozoflar yerine uzmanlar yetiştirdiği bir dönem yaşıyoruz. Eğer dünyaya yeni bir şey söyleyen düşünce insanların ve filozoflarınız yoksa bu, çiçeğinizin solmaya başladığını gösteren bir hikâyledir.